

сприйнятті об'єктивної дійсності. Це відповідним чином відображається на логічному мисленні слідчого при висуненні версій по події правопорушення як процесі побудови певних її моделей. В умовах емоційної нестійкості, обумовленої суб'єктивними чинниками, слідчий може припуститися логічних помилок при висуненні версій: сприйняти інтуїцію за логічний умовивід, безпідставно застосувати прийом аналогії при аналізі наявних фактичних даних, ігнорувати заперечувальні факти, порушити логіку дедуктивного та індуктивного умовиводу тощо.

Наслідком логічних помилок слідчого в процесі висунення версій є не лише формування помилкового предмету доказування, але й невірна організація самого розслідування кримінального правопорушення, і, як кінцевий результат, – спотворення самої мети доказування: встановлення істини у кримінальному провадженні.

З метою мінімізації впливу суб'єктивних чинників на процес висунення версій слідчим Національної поліції України при розслідуванні кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану керівникам слідчих підрозділів рекомендується:

- не залучати слідчого до виконання службових обов'язків, не пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень,
- встановити для слідчого раціональний та прийнятний режим праці, який би забезпечував достатній та якісний відпочинок та емоційну стійкість слідчого,
- створювати слідчі групи для розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів проти життя та здоров'я людей,
- вивчати психологічний клімат в підпорядкованому слідчому підрозділі із залученням відповідних фахівців,
- сприяти реалізації прав і свобод членів сім'ї слідчого та вирішенню соціально-побутових проблем слідчого під час дії воєнного стану.

*Лариса Басюк**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОТРИМАННЯ І ОФОРМЛЕННЯ ЗРАЗКІВ ДЛЯ ПОРІВНЯЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ПОЧЕРКОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Зміцнення законності та правопорядку відноситься до першочергових завдань української держави, яка у період війни обрала шлях демократичного розвитку та кардинальних перетворень. Вирішення такого завдання передбачає постійну та активну діяльність правоохоронних органів, які у такий важкий період стоять на передовій боротьби із ворогом та злочинністю одночасно. Особливого значення у період воєнного стану для правоохоронних органів є ефективне функціонування інституту судової експертизи – одного з найважливіших засобів доведення вини осіб при розслідуванні злочинів та подальшого розгляду кримінальних проваджень у суді. Адже саме ті фактичні дані, які містяться у висновках експертиз, будуть оцінюватися як допустимі, якщо їх отримано згідно з порядком, встановленим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України). Для швидкого, ефективного та об'єктивного проведення експертизи важливого значення мають порівняльні зразки. Відповідно до ст. 245 КПК України, у разі необхідності отримання зразків для проведення експертизи вони відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У випадку, якщо проведення експертизи доручено судом, відібрання зразків для її проведення здійснюється судом або за його дорученням залученим спеціалістом [1].

Незважаючи на те, що законодавцем декларовано основні положення проведення даної слідчої (розшукової) дії, ряд питань є проблемними. Зокрема: не визначено спеціаліста, тобто особи, яка володіє спеціальними знаннями і має брати участь при

* Здобувач кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ.

отриманні порівняльних зразків для дослідження; відсутня норма щодо можливості застосування техніко-криміналістичних засобів при отриманні порівняльних зразків; немає чіткої регламентації щодо кількості та якості отримання порівняльних зразків; яким чином порівняльні зразки повинні бути правильно оформлені та упаковані з метою подальшої передачі експерту для проведення дослідження по об'єктах почеркознавчих досліджень. Крім цього, проблемним аспектом є отримання зразків почерку, підпису у примусовому порядку. Як правильно зауважують П. Є. Антонюк, А. О. Антошук та Р. В. Куций, при цьому необхідно розуміти, що існують певні види зразків, отримати які навіть примусово, без волі особи, неможливо. До таких зразків належать: зразки почерку особи, зразки голосу особи, мовлення. Якщо особа відмовляється добровільно надавати зразки почерку, то примусити її це зробити, або якось вплинути на неї, щоб вона це зробила, неможливо. Така ж ситуація і зі зразками голосу та мовлення: всупереч волі особи отримати дані зразки неможливо – людина буде або мовчати або викривлювати, спотворювати свій голос та мовлення [2, с. 286].

Саме такі помилки, можуть призвести, як до того, що експерт, який проводить таке дослідження може клопотати про отримання додаткових зразків почерку, підпису, що призведе до затягування процесуальних строків розслідування, так і до того, що в ході проведення дослідження експерт дійде до висновку, що вирішити поставлене запитання не представилося за можливе.

У результаті аналізу анкетувань слідчих (дізнавачів) та матеріалів кримінальних проваджень нами було виділено ряд положень, які працівники правоохоронних органів не враховують при отриманні порівняльних зразків. Зокрема:

1) відсутність консультації у експерта, який уповноважений на проведення почеркознавчих досліджень (лише 12,3% проводили консультації щодо властивостей матеріалів досліджуваного документа (наприклад, інструмент для писання, матеріал бумаги, кількість і якість зразків для дослідження);

2) відсутність спеціаліста при отриманні порівняльних зразків для дослідження (лише у 8% був присутній спеціаліст). Хоча спеціаліст може оцінити дії особи у якої отримують зразки почерку (чи використовує при письмі пишучу руку, чи намагається змінити ознаки почерку та інші). Крім цього, спеціаліст може надати практичну допомогу слідчому щодо подолання протидії особи розслідуванню;

3) відсутність відеозапису ходу отримання порівняльних зразків. На сьогодні у більшості слідчих (розшукових) діях орган досудового розслідування має лише право на застосування відповідних технічних засобів. Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування приймає особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. За клопотанням учасників процесуальної дії застосування технічних засобів фіксування є обов'язковим (ст. 107 КПК України) [1];

4) отриманні порівняльні зразки для дослідження не засвідчуються особою у якої вони отримуються (ПІБ, дата народження (19,2%)) та не відображається на аркушах факт добровільної згоди на отримання таких зразків (78,4%);

5) не вказуються умови та положення особи при отриманні порівняльних зразків (32,1%);

6) отриманні порівняльні зразки не упаковувалися відповідно до встановлених рекомендацій (7%).

З метою не допущення вказаних недоліків при отриманні порівняльних зразків пропонуємо: обов'язково консультиватися із експертом; використовувати відеозапис або участь спеціаліста; відображення на аркушах паперу з порівняльними зразками: прізвище, ім'я та по-батькові, дата народження особи у якої отримані зразки, умови отримання зразків, відмітки про добровільне надання порівняльних зразків; обов'язкове упакування отриманих зразків із відміткою про їх вид (вільні, умовно-вільні, експериментальні). Зазначені рекомендації, на нашу думку, сприятимуть покращенню підготовки порівняльних зразків, об'єктивному проведенню дослідження та сприятимуть доведенню вини осіб.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Антонюк П.Є., Антощук А.О., Куций Р.В. Тактика отримання зразків для експертизи в кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. № 5/2021. С. 281–289. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.5.39>

Олег Баулін*

ПРОВЕДЕННЯ ЕКСГУМАЦІЇ ТРУПА ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вторгнення 24.02.2022 р. в Україну російських збройних сил вже на сьогодні призвело до загибелі не одного десятку тисяч людей. Військову агресію проти України супроводжують масові вбивства мирних мешканців на тимчасово окупованих територіях, після звільнення яких всьому світу відкрилися жахливі сліди жорстокого поводження російських вояків із стариками, жінками і дітьми, які стали жертвами міжнародних злочинів.

Як відомо, масові поховання знайдені на теренах Бучанської, Бородянської, Макаріївської та інших громад Київської області, існують вони в оточеному Маріуполі та біля нього. З початку цієї війни десятки тисяч осіб зникли безвісті. На землях, де велись бої, з'явилися сотні безіменних поховань з тілами і залишками людей, а також наспіх створені «братські могили» й різні вимушені санітарні масові поховання російських військових, керівництво яких не прагне їх забирати.

Визнані у ст. 3 Конституції України головні цінності української держави та визначені у ст. 1 КК і ст. 2 КПК України завдання кримінальної юстиції зобов'язують працівників національних судових і правоохоронних органів та правозахисних інституцій встановити обставини кожного вчиненого проти нашої країни і наших людей кримінального правопорушення, особу кожної жертви і кожного російського військового злочинця й справедливо засудити та покарати останніх.

Виконання вказаних обов'язків робить необхідним вилучення під час кримінального провадження трупів із місць масових поховань і могил на місцевих та церковних цвинтарях й інших місцях, на яких захоронення було дозволено органами державної влади або місцевого самоврядування. Вилучення трупа з могили у правовій теорії називають ексгумацією трупа. Ця дія здійснюється з метою забезпечення збирання та перевірки доказів у кримінальному провадженні шляхом проведення огляду, впізнання трупа, судово-медичних експертиз та інших процесуальних дій. При цьому ефективність зазначених дій та допустимість для використання у доказуванні їхніх результатів залежить, перш за все, від правильно організованої і проведеної у відповідності до вимог закону ексгумації трупа, проблематика якої має давні коріння але у наше складне сьогоднішнє, на жаль, стала особливо актуальною.

Термін «ексгумація» походить від латинського «*ex*» – «з, поза, назовні» і «*humus*» – «земля, ґрунт» – виймання трупа з місця поховання [1, с. 331]. І хоч вказаний термін з'являється у національному законодавстві лише у 2-й половині ХХ століття, на теренах сучасної України відкриття гробів із тілами мертвих людей давно каралося у кримінальному порядку [2, с. 437].

В Україні в останні роки питанням проведення ексгумації трупа у кримінальному провадженні досліджували В. І. Галаган, М. Й. Кулик, Н. С. Моргун, Ю. В. Терещенко, Я. Ю. Конюшенко та інші автори [3; 4; 5].

* Завідувач відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, кандидат юридичних наук, доцент.